

РОЗДІЛ IV. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Олена Важеніна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0600-1242>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.4

УДК 811.161.2'373.7-312.9

ВИЯВИ АВТОРСЬКОГО УСІЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХИМЕРІАДІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Здійснено аналіз авторських усічень фразеологічних одиниць у химерній трилогії Євгена Гуцала. Розглянуто усічення як прийом структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць. Встановлено основні вияви авторського усічення фразеологізмів, схарактеризовано умови скорочення компонентного складу фразеологічної одиниці, визначено типологічні різновиди усічення. З'ясовано продуктивність та художньо-виражальні можливості усічених фразеологічних одиниць у химерній трилогії Євгена Гуцала.

***Ключові слова:** авторські фразеовживання, усічення, еліпсис, редуція, узуальний корелят, препозиційні, інтерпозиційні та постпозиційні усічення, усічений конститuent.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Вивчення авторської видозміни фразеологічних одиниць (далі ФО) у художньому текстотворенні все більше привертає увагу дослідників. Та попри значні здобутки в цій галузі фразеології залишається ще чимало лакун. Однією з них є вивчення природи різних прийомів авторської обробки фразеологічних одиниць, з'ясування типології авторських виявів у межах одного прийому. З огляду на це розглянемо один із маловивчених прийомів структурно-семантичної трансформації ФО – усічення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Одним із перших дослідників фразеологічного усічення був Ш. Баллі, який зазначав: «Якщо еліпсис не відчувається мовцем, тобто коли свідомість мовця не прагне відновити відсутні слова (або відсутнє слово), то він є показником того, що елементи словосполучення вже не сприймаються як окремі» (Баллі 164).

Сучасні студії явища усічення в україністиці закладені ще О. Потебнею у вигляді ідеї «згущення думки». Пізніше до цієї проблеми зверталися Н. Бабич, І. Гнатюк, М. Демський, П. Дудик, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Л. Щербачук, Л. Пашинська та інші. Ґрунтовно дослідила цей прийом трансформації ФО Т. Свердан у своїй дисертаційній роботі «Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології» (2003).

Сучасні фразеологічні студії не мають утрадиційненої термінології на позначення цього прийому трансформації. Науковці користуються різними термінами, зокрема, редуція (О. Бабкін, В. Чабаненко, В. Ужченко), еліпсис (І. Гнатюк, Т. Цимбалюк-Скопненко, А. Мелерович, Л. Щербачук), усічення (Т. Свердан, Л. Пашинська, Г. Бардукова). Аналіз дефініцій зазначених термінів засвідчив, що ними називають лінгвістичні явища однакової природи, отже, вони є сино-

німічними. У своїй роботі слідом за Т. Свердан користуватимемося терміном *усічення* як таким, що найбільш прозоро передає механізм авторської видозміни ФО, потребує дослідження тільки на рівні синхронії й передбачає обов'язкове вивчення функціонування трансформованої ФО у контексті. Тлумачимо *усічення* як прийом структурно-семантичної трансформації, при якому скорочується структура ФО шляхом свідомого випущення одного або кількох конститuentів, які легко відтворюються реципієнтом у контексті чи мовленнєвій ситуації.

В. Мокієнко розглядає усічення як вияв принципу мовної економії на фразеологічному рівні, що означає «мінімальну затрату мовленнєвих зусиль для забезпечення максимального розуміння співбесідника» (Мокиєнко 99).

Метою статті є комплексний аналіз фразеологічного усічення у химеріаді Євгена Гуцала з визначенням його типологічних моделей і класифікаційних вимірів.

Об'єктом дослідження стали усічення фразеологізмів, виявлені в текстах химерної прози Євгена Гуцала. **Предметом дослідження** слугували структура, семантика, функції та прагматичний потенціал фразеологічних усічень.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Вивчення цього різновиду трансформації фразеологізмів ми здійснили на матеріалі фразеовживань Євгена Гуцала у химерній трилогії «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», «Парад планет» з використанням описово-аналітичного методу, методу зіставного аналізу, методу контекстологічного аналізу, методу компонентного аналізу і синтезу та методу фразеологічної ідентифікації. Усього нами виявлено у зазначених романах 185 авторських фразеовживань усічених ФО.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексний аналіз прийому фразеологічного усічення у текстовпросторі химерної прози Євгена Гуцала, показано найпродуктивніші його вияви та з'ясовано прагматичний потенціал.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Основні положення статті та результати дослідження сприятимуть подальшому опрацюванню проблем української фразеостилістики, поглибленню знань про природу фразеологічного значення, трансформаційний потенціал різних типів фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Продуктивність авторського використання фразеологічного усічення як прийому структурно-семантичної трансформації у досліджуваних романах Євгена Гуцала є досить високою. Порівняно з іншими найпоширенішими прийомами трансформації – субституцією і поширенням ФО – усічення посідає третє місце. Нами зафіксовано 185 фразеовживань, які демонструють авторське усічення узуальних ФО.

Спостереження свідчать, що не всі ФО допускають усічення компонентного складу. Скорочуються тільки ті фразеологізми, що внаслідок цілісності семантики прагнуть до замкненості структури і яким притаманна певна семантична надлишковість: із фразеологізму вилучаються структурно факультативні, менш

образні та менш експресивні компоненти, які не несуть важливої інформації або є тавтологічними (Свердан 12). Отже, усікаються насамперед периферійні, нерелевантні компоненти ФО з уточнювальним значенням. Константним завжди залишається семантичний стрижень одиниці. Цілісність структури й семантики новоутвореної усіченої ФО, за Т. Свердан, забезпечує референтна співвіднесеність усіченої ФО з її узуальним корелятом, що існує у свідомості реципієнта. Усічена форма перебирає на себе семантику повної словникової ФО, обслуговує потреби мовців без комунікативних труднощів. Передумовою для сприйняття усічення та досягнення завдяки йому певних впливів на читача / слухача є знання останнім повної узуальної ФО, тобто існування її у ментальному лексиконі реципієнта. За В. Білоноженко і І. Гнатюк, «найпершою важливою умовою, що уможлиблює використання у ФО усічення, є традиційність, відомість та популярність серед широкого кола носіїв мови» (Білоноженко, Гнатюк 131). Наші спостереження підтверджують цю думку: всі усічені ФО характеризуються широкою вживаністю носіями мови, особливо в усному мовленні.

Теоретично усіченню можуть підлягати ФО будь-яких структурних типів, редукується будь-який конститuent, окрім лексеми, яка є семантичним центром фразеологізму (Тимошук 12). Це цілком підтверджується нашою картотекою, у якій з-поміж усічених є і фраземи, і паремії.

Аналізуючи авторські вияви усічення ФО у химеріаді Євгена Гуцала, основною ознакою обрали позицію усічення у структурі ФО, відповідно до якої розрізняємо препозиційні, інтерпозиційні та постпозиційні усічення ФО. Принагідно зауважимо про те, що існує думка Т. Кучеренко щодо некоректності такого поділу, оскільки стабільність зовнішньої структури ФО не є абсолютною. Компоненти фразеологізму часто зазнають інверсії, дистантного розташування, тому таке розрізнення буде не об'єктивним, а суб'єктивним (Кучеренко 144). На що зауважимо, по-перше, що випадки порушеної структури усіченої ФО є поодинокими і на загальну картину авторських виявів вони суттєво не впливають, а по-друге, встановити позицію, у якій перебував усічений компонент ФО, незважаючи на нестабільність зовнішньої структури фразеологізму, можна під час зіставлення усіченої та традиційної словникової ФО.

Отже, здійснений аналіз фактичного фразеологічного матеріалу художнього текстпростору романів Євгена Гуцала дає підстави констатувати, що найчастіше скорочується постпозиційний компонент фразеологізму, інтерпозиційні та препозиційні усічення є приблизно однакової частотності.

Авторський вияв постпозиційного усічення фразеологічної одиниці. Авторське згортання постпозиції ФО має різні вияви щодо кількості усічених компонентів. Письменник вдається до скорочення окремого компонента ФО або до усічення цілої структурно-семантичної частини ФО складної структури. Усічення одного компонента – це початкова зона компресії, що привносить в авторський текст більшу виразність, посилює експресію авторської думки. Таке усічення (якщо воно не супроводжується іншими прийомами трансформації) не змінює семантики ФО, але привносить, як стверджує Н. Ковальова, «мовну грайливість» у текст авторської оповіді (Ковалева 166).

(1) *Авжеж, щоб менше людей знало. Але ж хіба шило в мішку сховаєш?* (ПЧ) і пор.: Шила в мішку не сховаєш утишку (УНПП: 290).

(2) *Тут що важить? Буває, важить настрої – у доброму можу стати в таку позу, що любо-дорого серцю, а в кепському – то й поза кепська, бо, може, мені тієї пози треба, як п'ятого колеса* (ПЖФ) і пор.: Як (мов, ніби і т. ін.) п'яте колесо до воза (СФУМ: 304).

(3) *І хапаєшся, як попівна заміж, і квапишся поперед батька* (ПЧ) і пор.: Не хапайся поперед батька в пекло (УНПП: 531).

Найчастіше Євген Гуцало «активує» узуальну ФО, відсікаючи від неї цілу структурно-семантичну частину. Для цього письменник обирає фразеологізми складної структури, що містять кілька суджень і побудовані за принципом паралелізму, зіставлення, контрасту, причиново-наслідкових відношень. Такі ФО ґрунтовані на антитезі, в основі якої суперечності між явищами дійсності, заперечення однієї думки іншою. Їх структура породжує відчуття симетрії, яка супроводжується образним зіставленням різних понять. Симетрична структура таких ФО виражає ідею статичної рівноваги в мові. Авторське відсікання останнього компонента ФО порушує відчуття симетрії і статичної рівноваги, надаючи мовленню динаміки, жвавості й активності, сконденсованості думки. Авторська одиниця стає компактнішою, лаконічнішою, що підвищує її поєднувальні властивості. Наприклад:

(4) *Ще ніколи так не було, щоб я комусь та не позичила. Моя обіцянка – не цяцянка!* (ПЧ) і пор.: Обіцянка – цяцянка, а дурневі радість (УНПП: 316).

(5) *Звісно, знав, що не буде з мене третейського судді, як не буде з пса солонини* (ПЖФ) і пор.: Нема з пса солонини, а з зятя дитини (УНПП: 669).

(6) *Запас біди не коїть, пригодиться* (ПЧ) і пор.: Запас біди не чинить їсти не просить (УНПП: 257).

(7) *Ну, хіба в моєї рідної жінки Мартохи не палата ума, хіба вона ликом зшиита!* (ПЧ) і пор.: У нього ума палата, та грошей малувато (УНПП: 394); Розуму палата, та ключ від неї загублений (УНПП: 394).

(8) *Але ж голод – не тітка, нагадав, чого я сюди навідався, ось я й кажу* (ПЧ) і пор.: Голод – не тітка, а лютої мачухи лютіший (УНПП: 56).

(9) *Я ніколи й нікому не задрив – ні тим, кому і в будень свято чи кому чорт дітей колише, не брав прикладу з тих, що пишаються, мов корова в хомуті* (ПЖФ) і пор.: Багатому і в будень свято, а вбогому і на паску піст (УНПП: 116); Багатому чорт дітей колише, а бідному і няньки не знайти (УНПП: 116).

(10) *З діда прадіда знають, що труд чоловіка годує, вони, здається, не головами, а руками думають...* (ПЖФ) і пор.: Праця чоловіка годує, а лінь марнує (УНПП: 272).

(11) *Мартохо, не вчи вченого, бо...* (ПЧ) і пор.: Не вчи вченого їсти хліба печеного, – я й сам із'їм (УНПП: 588); Не вчи вченого їсти хліба печеного (УНПП: 278).

(12) *Ти, лебедю, – прошепотів, – на чужий коровай очей не роззявляй* (ПЖФ) і пор.: На чужий коровай очей не роззявляй (не поривай), а свій дбай (УНПП: 433).

(13) *Ви помітили, що, розказуючи про себе, я начебто загадки вам загадую, та все **начебто наздогад буряків, правда?*** (ПЧ) і пор.: Навтяки буряки, щоб капусти дали (УНПП: 380).

(14) *Хіба що за **царя Тимка, як стане земля тонка*** (ПЧ) і пор.: За царя Тимка, як була земля тонка, – пальцем проткни – та й води напийсь (УНПП: 774).

(15) ***З посміху люди бувають*** (ПЧ) і пор.: *З посміху люди бувають, а **насмішникам очі вилазять*** (УНПП: 490).

Отже, ілюстровані приклади авторського фразеовживання Євгена Гуцала підтверджують думку дослідниці Т. Свердан, що найлегше усикаються ФО розлогі у своєму структурно-семантичному вираженні. Згортаючи надлишкову інформацію у постпозиції ФО, письменник «активує» її в тексті, перетворюючи на засіб мовної компресії та інформаційної конденсації.

Авторський вияв препозиційного усічення фразеологічної одиниці. Препозиційні усічення Євгена Гуцала мають, порівняно з постпозиційними та інтерпозиційними, менш яскраві художньо-виражальні можливості. Письменник усуває з ФО її початкові компоненти, які є надлишковими у плані семантичної інформації і не мають ніякого значення для комунікації та контекстуальної реалізації обраної письменником ФО. Звільняючись від зайвого, ФО зберігає тільки сигнальний фрагмент – яскравий і зрозумілий образ – який є необхідним і достатнім для реалізації авторського задуму. На думку В. Мокієнка, перетворення окремих компонентів фразеологізмів у факультативні прямо пов'язано з їх десемантизацією (Мокиєнко 101). Спостереження показують, що автор може скорочувати ФО на один компонент (ними найчастіше бувають дієслова або прикметники), словосполучення або ж відсікати початкову структурну частину ФО. Наприклад:

(16) *З мене **таки кращий герой, ніж із клоччя батіг*** (ПЧ) і пор.: Такий міцний, як з клоччя батіг (УНПП: 448).

(17) *Хо-хо, думаю, **повчи рибу плавати!*** (ПЧ) і пор.: Не вчи орла літати, а рибу плавати (УНПП: 278).

(18) *Навіть **молодий місяць не всю ніч світить, а хай би ти світив Христі з вечора й до ранку, щоб були ви нерозливодою, а в тій нерозливоді вправно любую-милую рибку ловили, щоб була з вас парочка, як баран та ярочка*** (ПЧ) і пор.: Хороша парочка – як баран та ярочка (УНПП: 643).

(19) *А хіба **мало таких, що сповідають у мистецтві принцип: на вербі – груші, а на осиці – кислиці?** Та я не з таких* (ПЖФ) і пор.: Правда твоя, що на вербі – груші, а на осиці – кислиці (УНПП: 175).

(20) *Ну така, **наче коване порося, ну така дріпа, мов червива ріпа!*** (ПП) і пор.: Уродиться ж дріпа, мов червива ріпа (УНПП: 571).

(21) *Скажете, **це така правда, як одного рака повна торба – ще й клішня висить!*** (ПП) і пор.: То чудо, куме, а не раки: одного рака повна торба і клішня висить! (Щось брехнуло шпарко) (УНПП: 175).

Отже, згорнутий початок ФО не утруднює ідентифікацію авторської ФО з її узуальним прототипом, а дозволяє адекватно інтерпретувати її значення. Письменник вилучає з початку ФО ті елементи, які здаються йому другорядними, малозначущими в смисловому, структурному та комунікативному планах.

Авторський вияв інтерпозиційного усічення фразеологічної одиниці. При інтерпозиційному усіченні письменник може опускаєти конституенти будь-якої структури (слово, словосполучення). Таке скорочення ФО не впливає на її семантику, а компоненти, що залишаються, містять квінтесенцію усієї одиниці, всю її семантичну місткість. Менший обсяг ФО конденсує думку і дає «більшу можливість використовувати її у великій кількості ситуацій (Пазяк 183). «Будь-який цілісний текст можна згорнути до певного мінімуму, який відображає найсуттєвіші моменти його змісту і є достатнім для того, щоб ідентифікувати його на предмет тій чи тій паремії» (Пазяк 114). Аналізований фактичний матеріал свідчить, що найбільша кількість таких ФО використовуються у діалогах, що сприяє досягненню динамізму та пружності мовлення:

(22) *Та, – кажу, – купую про запас, а запас їсти не просить* (ПЧ) і пор.: Запас біди не чинить і їсти не просить (УНПП: 257).

(23) *А я вже за тобою почуватимусь, як за горою, ніхто очей не виїдає, що я спекулянтка, перекупка і ярмаркова пройда* (ПЧ) і пор.: Як (мов, ніби і т. ін.) за кам'яною горою (рідше стіною), зі сл. бути, жити і т. ін. (СФУМ: 163).

(24) *Й стало на душі так, наче ось щойно зоотехнік, – який і шилом уміє поголити, який бачив лози і верболози, був на коні й під конем, – обікрає мене, обшахраював, та ще й досі тримає обидві руки в моїх кишенях* (ПЧ) і пор.: Був на коні і під конем, в ступі і за ступою, бачив лози і верболози, шилом уміє голити! (УНПП: 375).

(25) *Почекай, поки той позичений чоловік повернеться з далеких мандрів додому, а тоді вже й пропадай ні за копійку* (ПЖФ) і пор.: Пропає карбованець ні за копійку (УНПП: 196).

(26) *Проте гурт контролерів, пильнуючи, як ока, постанови правління колгоспу, вхопив у восьмеро рук Хому відлученого й запроторив до куточка відпочинку* (ПП) і пор.: Як зіницю ока (СФУМ: 265).

(27) *А я з отих, що байдуже-таки, аби порося, що їсть у дві гулі, що якби не губка, то була б золота шубка* (ПЧ) і пор.: Байдуже паски, аби порося (УНПП: 429).

Нами зафіксований випадок одночасного усічення автором початку й кінця ФО, що зумовлено громіздкістю конструкції ФО, а відповідно й незручністю її використання у тексті:

(28) *Може, вона з тих, що рано народила, та пізно повінчалась* (ПЖФ) і пор.: Не біда, що рано народила, та пізно повінчалась, а біда, що пізно повінчалась (УНПП: 620).

Усічення компонентів внутрішньої структури ФО створює ілюзію легкості, звичності, спонтанності авторського мовлення. Звернення письменника до усічення ФО пояснюється тим, що манера химерної оповіді автора нагадує невимушене мовлення, яке передає особливості розмовного мовлення, у якому неповні конструкції – поширене явище.

Нами помічено кількаразове усічення письменником тих самих ФО. Тричі Євген Гуцало звертається до ФО *запас біди не чинить і їсти не просить* (УНПП: 257), використовуючи різні її усічені авторські варіанти: *запас біди не*

чинить! (ПП), **запас їсти не просить** (ПЧ), **запас біди не коїть** (ПЧ). Останній варіант ускладнено субституцією:

(29) *Про всяк випадок колгосп «Барвінок» запасся навіть бульдозером Д-149П до гусеничного трактора (**запас біди не чинить!**), щоб вивозити гній із корівника при безприв'язному утриманні* (ПП).

(30) *Та, – кажу, – купую про запас, а **запас їсти не просить*** (ПЧ).

(31) ***Запас біди не коїть, пригодиться*** (ПЧ).

Двічі автор використовує ФО за *царя Тимка, як була земля тонка*, – *пальцем проткни – та й води натийсь* (УНПП: 774), подаючи в обох випадках її однакове постпозиційне усічення за *царя Тимка, як була земля тонка* (ПП), за *царя Тимка, як стане земля тонка* (ПЧ):

(32) *Ставай, Хомо Хомовичу, до транспортера. Ну, водились вила-зрелі в тебе за **царя Тимка, як була земля тонка**. А тепер – транспортер!* (ПП).

(33) *Хіба що за **царя Тимка, як стане земля тонка*** (ПЧ).

Двічі автор використовує ФО *шила в мішку не сховаєш утишку* (УНПП: 290) з різною кількістю усічених конститuentів та в різних варіаціях постпозиційного усічення:

(34) *Авжеж, щоб менше людей знало. Але ж хіба **шило в мішку сховаєш?*** (ПЧ).

(35) *Не втаїться кохання, як у **мішку шило**, а тут від усієї Яблунівки втаїла* (ПЧ).

ФО як за *кам'яною горою* (СФУМ: 163) має в обох випадках авторського фразеовживання інтерпозиційне усічення:

(36) *А я вже за тобою почуватимусь, **як за горою**, ніхто очей не виїдати-ме, що я спекулянтка, перекупка і ярмаркова пройда* (ПЧ).

(37) *А я за тобою, **мов за горою**, гендлюватиму, ніхто й слова не посміє сказати* (ПЧ).

Двічі використано Євгеном Гуцалом і ФО *накрити мокрим рядном*:

(38) *А що Одарка? Та не була б вона Дармограїхою, та не була б вона в своїй хаті, щоб дозволити себе **мокрим рядном накрити*** (ПЧ).

(39) *... й чого Невечеря **накинувся з мокрим рядном**, і чому ним у гніві так колотило й трясло, як молотарка трясе суху, вимолочену соломку?* (ПЧ), – проте кваліфікувати приклади 38–39 як вияв авторського усічення від ФО *накрив мокрим рядном, та ще й помелом* (УНПП: 719) було б некоректно з огляду на те, що академічний Словник фразеологізмів української мови (2008) містить ФО *накрити* (*вкрити, напастити, напнути, обпастити і т. ін.*) *мокрим рядном когось*. (СФУМ: 421). Цей факт доказово підтверджує думки багатьох дослідників, що прислів'я і приказки у фразеотворчому генезисі є джерелом збагачення фразеологічної системи, а отже, й об'єктами дослідження фразеології.

Приклади 29–37 є підтвердженням загальної одноставної думки дослідників фразеологічних усічень, що основною умовою усічення ФО є її відомість, популярність серед широкого кола носіїв мови. Саме це Євген Гуцало і демонструє, застосовуючи прийом авторського усічення до однакових ФО.

Висновки дослідження. Узагальнюючи особливості авторського вияву та функціонування прийому усічення в текстах химерних романів Євгена Гуцала, потрібно зазначити, що усічення зазнають насамперед добре відомі й широко вживані ФО (номінативні й комунікативні), що забезпечує їх правильне розуміння. Усічені ФО відрізняються від свого узуального корелята меншою кількістю компонентів у препозиції / інтерпозиції / постпозиції ФО. Усікаються насамперед периферійні, нерелевантні компоненти фразеологізму з уточнювальним значенням. Константним завжди залишається семантичний стрижень одиниці. Усічення не зумовлює змін у семантиці ФО (це може відбуватися за умови авторського поєднання усічення з іншими прийомами трансформації або модифікації). Письменник використовує усічення як стилістичний засіб для досягнення лаконізму та динамізму мовлення, посилення виразності й експресивності висловлення, зміни стильової тональності, надання мовленню пружності розмовного колориту.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні природи фразеологічного усічення та зіставленні його авторської реалізації у химерних романах Євгена Гуцала з використанням у текстотворенні інших письменників – представників химерної прози.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика. М. : Просвещение, 1961. 262 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / відп. ред. Л. С. Паламарчук; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. К. : Наук. думка, 1989. 156 с.
3. Бойко Н. І. Лексичні засоби створення експресивності художнього тексту (на матеріалі творів Є. Гуцала). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 1998. Вип. 11. С. 31–36.
4. Важеніна О. Г. Фразеологічні трансформи як маркери химерної прози Є. П. Гуцала. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Том 22 (61), № 4 (1). Филология. Социальные коммуникации. Симферополь, 2009. С. 124–130.
5. Важеніна О. Г. Потенційні можливості фразеологічних одиниць у химерно-художніх текстах. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / гол. ред. А. П. Загнітко*. Київ–Вінниця : ДонНУ, 2015. Вип. 30. С. 83–88.
6. Давиденко Л. Б., Бойко В. М. Авторські модифікації фразеологічних одиниць у художньому мовленні. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Філологічні науки*. 2012. С. 30–33.
7. Ковалева Н. А. Авторское фразеобразование и коммуникативная стратегия в письмах А. П. Чехова. Астрахань : Издательство Астраханского государственного педагогического университета, 2000. 246 с.
8. Кучеренко Т. До проблеми трансформації фразеологізмів. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Вип. 9. Слов'янська філологія. Чернівці: ЧДУ, 1997. С. 143–147.
9. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология. М. : Высшая школа, 1989. 287 с.
10. Пазяк М. М. Людина в прислів'ях та приказках. *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру*. К. : Наук. думка, 1990. С. 7–28.
11. Свердан Т. П. Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2003. 20 с.
12. Тимошук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2005. 19 с.

Список джерел

1. ПЖФ: Гуцало Є. Приватне життя феномена. Твори в п'яти томах. К. : Дніпро, 1997. Т. 4. С. 5–394.
2. ПП: Гуцало Є. Парад планет. Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. Т. 4. С. 395–685.
3. ПЧ: Гуцало Є. Позичений чоловік. Твори в п'яти томах. К. : Дніпро, 1997. Т. 3. С. 147–460.
4. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К. : Наук. думка, 2008. 1104 с. (Словники України).
5. Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.

Список скорочень

- ФО – фразеологічна одиниця
 СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2008. 1104 с. (Словники України)
 УНПП – Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.
 ПЧ – «Позичений чоловік» (книга перша химерної трилогії Є. Гуцала, 1981)
 ПЖФ – «Приватне життя феномена» (книга друга химерної трилогії Є. Гуцала, 1982)
 ПП – «Парад планет» (книга третя химерної трилогії Є. Гуцала, 1984)

References

1. Bally Sh. *Frantsuzskaya stylystyka*. M. : Prosveshchenye, 1961. 262. Print.
2. Bilonozhenko V. M., Hnatyuk I. S. *Funktsionuvannya ta leksykohrafichna rozrobka ukrayins'kykh frazeolohizmiv / vidp. red. L. S. Palamarchuk; In-t movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSSR*. K. : Nauk. dumka, 1989. 156. Print.
3. Boyko N. I. *Leksychni zasoby stvorennya ekspresyvnosti khudozhn'oho tekstu (na materialy tvoriv Ye. Hutsala). Literatura ta kul'tura Polissya. Nizhyn*, 1998. Vyp. 11. 31–36. Print.
4. Vazhenina O. H. *Frazeolohichni transformy yak markery khymernoyi prozy Ye. P. Hutsala. Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho*. Tom 22 (61), № 4 (1). Fylolohyya. Sotsyal'nye kommunykatsyy. Symferopol', 2009. 124–130. Print.
5. Vazhenina O. H. *Potentsiyi mozhlyvosti frazeolohichnykh odynyts' u khymerno-khudozhnikh tekstakh. Lihvistychni studiyi: zb. nauk. prats' / hol. red. A. P. Zahnitko. Kyiv–Vinnytsya : DonNU*, 2015. Vyp. 30. 83–88. Print.
6. Davydenko L. B., Boyko V. M. *Avtors'ki modyfikatsiyi frazeolohichnykh odynyts' u khudozhn'omu movlenni*. Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholya. Filolohichni nauky. 2012. 30–33. Print.
7. Kovaleva N. A. *Avtorskoe frazobrazovanye y kommunykativnaya stratehiya v pys'makh A. P. Chekhova*. Astrakhan' : Yzdatel'stvo Astrakhanskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta, 2000. 246. Print.
8. Kucherenko T. *Do problemy transformatsiyi frazeolohizmiv*. Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: zb. nauk. prats'. Vyp. 9. *Slov'yans'ka filolohiya*. Chernivtsi: ChDU, 1997. 143–147. Print.
9. Mokyenko V. M. *Slavyanskaya frazeolohyya*. M. : Vysshaya shkola, 1989. 287. Print.
10. Pazyak M. M. *Lyudyna v prysliv'yakh ta prykazkakh. Prysliv'ya ta prykazky: Lyudyna. Rodynne zhyttya. Rysy kharakteru*. K. : Nauk. dumka, 1990. 7–28. Print.
11. Sverdani T. P. *“Usichennya yak typ strukturno-semantychnoho varyuvannya i sposib transformatsiyi u frazeolohiyi” : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova”*. Ivano-Frankivs'k, 2003. 20. Print.
12. Tymoshchuk N. P. *“Funktsionuvannya frazeolohizmiv u romanakh Yozefa Rota” : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.04 “Hermans'ki movy”*. L'viv, 2005. 19. Print.

List of Sources

1. PZhF: Hutsalo Ye. Pryvatne zhyttya fenomena. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 4. S. 5–394. Print.
2. PP: Hutsalo Ye. Parad planet. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 4. S. 395–685. Print.
3. PCh: Hutsalo Ye. Pozychenny cholovik. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 3. S. 147–460. Print.
4. Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy / uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. K. : Nauk. dumka, 2008. 1104 s. (Slovnyky Ukrainy). Print.
5. Ukrayins'ki narodni prysliv"ya ta prykazky: dozhovtnevyy period / upor. V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut. K. : Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury, 1963. 790 s. Print.

List of Abbreviations

- FO – frazeolohichna odynytsya
 UFO – uzual'na frazeolohichna odynytsya
 SFUM – Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy / uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. K. : Nauk. dumka, 2008. 1104 s. (Slovnyky Ukrainy)
 UNPP – Ukrayins'ki narodni prysliv"ya ta prykazky: dozhovtnevyy period / upor. V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut. K. : Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury, 1963. 790 s.
 PCh – «Pozychenny cholovik» (knyha persha khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1981)
 PZhF – «Pryvatne zhyttya fenomena» (knyha druha khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1982)
 PP – «Parad planet» (knyha tretya khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1984)

Надійшла до редакції 10 квітня 2020 року.

MANIFESTATIONS OF THE TRUNCATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE CHIMERIAD EUGENE GUTSALO

Vazhenina Olena

Department of Ukrainian Language, Vasyli' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background. The study of the author's modification of phraseological units in artistic text formation is increasingly attracting the attention of researchers. And despite significant achievements in this area of phraseology, there are still many gaps. One of them is the study of the nature of various methods of authoring processing of phraseological units, elucidating the typology of author's manifestations within one technique. In this regard, it becomes relevant to consider one of the little-studied methods of structural-semantic transformation of phraseological units – truncation.

Purpose. The aim of the article is a comprehensive analysis of the phraseological truncation in the chimeriad of Eugene Gutsalo with the definition of his typological models and classification measurements.

Results. The author truncates phraseological units in the bizarre trilogy of Eugene Gutsalo. Truncations are considered as a method of structural-semantic transformation of phraseological units. The main manifestations of the author's truncation of phraseological units are established, the conditions for reducing the component composition of phraseological units are characterized, and the varieties of truncation are determined. The productivity and the artistic and expressive capabilities of truncated phraseological units in the bizarre trilogy of Eugene Gutsalo are revealed.

Discussion. Summarizing the features of the author's manifestation and the functioning of the truncation technique in the texts of Evgeny Gutsalo's bizarre novels, it should be noted that truncation is primarily experienced by the well-known phraseological units (nominative and communicative), which ensures their correct understanding. Truncated phraseological units differ from their usual correlate in the smaller number of components in the preposition / interposition / postposition of the phraseological unit. First of all, the peripheral, irrelevant components of phraseological

units are truncated with a clarifying meaning. The semantic core of a unit always remains constant. Truncation does not cause changes in the semantics of the phraseological unit (this can occur subject to the author's combination of truncation with other methods of transformation or modification). The writer uses truncation as a stylistic tool to achieve laconicism and dynamism of speech, enhance the expressiveness and expressiveness of the statement, change the stylistic tonality, and provide speech with elasticity of conversational color.

We see the prospect of research in a further study of the nature of phraseological truncation and a comparison of its author's realization in Yevgeny Gutsalo's bizarre novels using other writers who are representatives of bizarre prose in text formation.

Keywords: author's phrase usage, truncation, ellipsis, reduction, normal correlate, prepositional, interpositional and postpositional truncation, truncated constitution.

Vitae: Olena Vazhenina, candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Ukrainian Language, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine. Scientific interests include linguistics of the text, phraseo-stylistics, phrase-didactics, conventional and occasional word formation, linguodidactics.

Correspondence: o.vazhenina@donnu.edu.ua

Наталія Клименко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4407-4306>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.5

УДК 811.161.2'282.2'373

ДОСВІД КАРТОГРАФУВАННЯ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК

У статті проаналізовано специфіку роботи над укладанням регіонального атласу східно-степових говірок Донеччини, розглянуто основні засади укладання такого атласу, принципи картографування лексики однієї тематичної групи – назв одягу. Структурно Атлас побутової лексики українських східностепових говірок містить 153 карти, серед яких допоміжні, лексичні, семантичні та зведені. Okремо розроблено коментарі до карт, що містять додаткову важливу інформацію про картографоване поняття, використання картографічних і відсильного знаків. Висвітлено специфіку знаків, використаних для створення різних типів лінгвістичних карт атласу. Діалектні карти відображають основні типи просторової поведінки побутової лексики східностепових говірок: мінімальну диференціацію, ареальну мову, значно менше – окреслення мікроареалів.

Ключові слова: українські східностепові говірки, лінгвогеографія, лінгвістична карта, діалектна назва, просторова поведінка діалектної лексики.

Постановка наукової проблеми. Про важливість лінгвогеографічного вивчення діалектів різних мов неодноразово йшлося в працях К. П. Михальчука, О. О. Шахматова, І. М. Зілинського, К. Дейни, Ф. П. Філіна, Р. І. Аванесова, М. І. Толстого та інших діалектологів.

У першій половині ХХ ст. в Україні (на той час – УРСР) розпочалося збирання матеріалу до Атласу української мови, в організації якого велику роль відіграв Б. О. Ларін (Варченко 143–144). Зокрема, наприкінці 40-х років опублі-